TEHNICI ȘI STRATEGII DE TRADUCERE ÎN VERSIUNILE ROMÂNEȘTI ALE ROMANULUI *MAESTRUL ȘI MARGARETA* DE MIHAIL BULGAKOV

10.5281/zenodo.3525136

Doctor habilitat în filologie, conferențiar cercetător **Inga DRUȚĂ**
e-mail: idruta@yahoo.fr
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

TRANSLATION TECHNIQUES AND STRATEGIES IN THE ROMANIAN VERSIONS OF THE *MASTER AND MARGARITA* NOVEL BY MIKHAIL BULGAKOV

Summary. A literary translation is evaluated according to several criteria: equivalence of meaning, transposition of all levels of the text (lexical, semiotic, cultural, stylistic), fidelity, rendering the intention of the text, following the same effect that the original produces. The paper analyzes, according to the criteria mentioned, the Romanian version of the novel *Master and Margareta* by Mikhail Bulgakov made by Natalia Radovici (1972).

Keywords: translation, equivalence, interpretation, fidelity, contextual disambiguation.

Rezumat. O traducere literară se evaluează conform mai multor criterii: echivalența semnificației, transpunerea tuturor nivelurilor textului (lexical, semiotic, cultural, stilistic), fidelitatea, redarea *intenției textului*, urmărirea aceluiași efect pe care îl produce originalul. În lucrare se analizează, potrivit criteriilor enunțate, versiunea în română a romanului *Maestrul și Margareta* de Mihail Bulgakov realizată de Natalia Radovici (1972).

Cuvinte-cheie: traducere, echivalență, interpretare, fidelitate, dezambiguizare contextuală.

În evaluarea traducerilor literare, se invocă frecvent fidelitatea ca un criteriu esențial de calitate. Potrivit lui Umberto Eco însă, fidelitatea traducerilor „nu reprezintă un criteriu care conduce la unica traducere acceptabilă (…). Fidelitatea este mai degrabă tendința de a crede că traducerea e mereu posibilă dacă textul-sursă a fost interpretat cu o pătimașă complicitate, este datoria de a identifica ceea ce constituie pentru noi sensul profund al textului și capacitatea de a negocia, în orice clipă, soluția care ne pare mai corectă” [1, p. 367].

Ideea centrală a lucrării lui Umberto Eco *A spune cam același lucru* [1] este că orice traducere literară stă sub semnul *negocierii*: „Traducătorul trebuie să negocieze cu fantoma unui autor adeseori dispărut, cu prezența copleșitoare a textului-sursă, cu imaginea încă nedeterminată a cititorului pentru care traduce (și pe care traducătorul trebuie să-l *creeze*, așa cum orice Autor își construiește propriul Cititor Model)” [1, p. 348]. Prin urmare, sub semnul negocierii stau și alte criterii de apreciere a unei traduceri literare: echivalența semnificației, transpunerea tuturor nivelurilor textului (lexical, semiotic, cultural, stilistic), redarea *intenției textului*, ritmul descriptiv, urmărirea aceluiași efect pe care îl produce originalul.

În cele ce urmează, vom pune în discuție versiunea în română a romanului *Maestrul și Margareta* de Mihail Bulgakov semnată de Natalia Radovici (Polirom, 2014 – apărută pentru prima dată în 1972, la Minerva) din perspectiva criteriilor enunțate, iar pentru comparație, vom apela și la traducerea realizată de Vsevolod Ciornei (Cartier, 2002). Nu ne vom referi aici la numele proprii și la cultureme, deoarece le-am abordat într-o altă lucrare [2].

Echivalența. Echivalența este o tehnică de traducere prin care se obține corespondența de semnificație nu prin transpunerea literală a mesajului din limba-sursă, ci prin identificarea unor mijloace de expresie din limba-țintă care au același sens și care urmăresc același efect pe care îl produce originalul. Se utilizează în special în cazul unor metafore, comparații, expresii idiomatice, eliptice sau aluzive, jocuri de cuvinte. Prima frază a romanului: „*Однажды весною, в час небывало жаркого заката*, в Москве, на Патриарших прудах, появились два гражданина” a fost echivalată de Natalia Radovici astfel: „*La ceasul unui amurg învăpăiat de primăvară*, la Moscova, în parcul Patriarșie prudî, își făcură apariția doi cetățeni” (p. 7). Vsevolod Ciornei transpune secvența literal: „*Într-o bună zi de primăvară, la ora unui asfințit de soare nemaipomenit de torid*, la Moscova, la Lacurile Patriarhiei, și-au făcut apariția doi cetățeni” (p. 7). Ambele traduceri reproduc fidel sensul frazei, însă prima versiune este mai expresivă și mai apropiată de intenția autorului sub

BDD-A30698 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:34 UTC)

aspect lexical și stilistic: *ceasul unui amurg învăpăiat*/ *час небывало жаркого заката*, pe când în *ora unui asfințit de soare nemaipomenit de torid* neologismele *ora* și *torid* distonează în text, iar ritmul descriptiv este perturbat.

Natalia Radovici recurge cu măiestrie la echivalență și în alte cazuri: „Кроме того, Берлиоза охватил *необоснованный*, но столь сильный страх, что ему захотелось тотчас же бежать с Патриарших *без оглядки*"/„În același timp, îl cuprinse așa, *din senin*, o spaimă atât de puternică, încât îi veni să fugă din preajma lacurilor *mâncând pământul* (p. 8); „иностранец *покосился* на них"/„străinul îi *privi cu coada ochiului*" (p. 11); „Бездомный подумал, рассердившись: «Вот *прицепился*, *заграничный гусь*!»"/„Bezdomnâi gândi, înfuriindu-se: «Ian te uită cum *se ține scai* de noi *șmecherul acesta din străinătăți*!»" (p. 13); „Тут иностранец *отколол такую штуку*: встал и пожал изумленному редактору руку"/„Aici, străinul *făcu următoarea figură*: se ridică în picioare și îi strânse mâna redactorului-șef uluit" (p. 14); „навстречу редактору поднялся в точности тот самый гражданин, что тогда при свете солнца *вылепился из жирного зноя*"/„în întâmpinarea redactorului-șef se ridică de pe o bancă un cetățean semănând leit cu cel care *se întrupase* mai înainte, în lumina soarelui, *din pâcla deasă a arșiței*" (p. 55); „*С холодеющим сердцем* Иван приблизился к профессору"/„*Simțind că-i îngheață sângele în vine*, Ivan se apropie de profesor" (p. 58); „кот, громадный, как боров, *черный, как сажа или грач*, и *с отчаянными кавалерийскими усами*"/„un motan uriaș, gras cât un porc, *negru ca tăciunele*, cu niște *mustăți de cavalerist date dracului*" (p. 60; în versiunea de la Cartier comparația se transpune literal și sună nefiresc: „motan (…) uriaș ca un porc, *negru ca funinginea sau ca cioara*", p. 59); „*Однако*, – проворчал Двубратский"/ „*Se cam întrece cu gluma*, bombăni Dvubratski" (p. 70); „да что-то *ничего в волнах не видно*"/„dar nu știu cum se face că *nu apare nimic la orizont*" (p. 71); „*дела* Ивана Николаевича, видно, *плоховаты*"/„*situația* lui Ivan Nikolaevici *era cam albastră*" (p. 87); „Ах, *какая выходила скверная штука*!"/„*Era de rău*!" (p. 100); „Начальству *втирают очки*!"/„Și-i *duc cu preșul* pe șefi!" (p. 102); „Я, например, вчера с таким познакомился, что *любо-дорого*!"/„Ieri, de pildă, am făcut cunoștință cu unul – *mamă-mamă*!" (p. 105); „Началась какая-то *канитель*"/„Începu o *peltea plictisitoare*" (p. 106); „К осени надо было закупать нефть для парового отопления, *а на какие шиши – неизвестно*"/„La toamnă, trebuia cumpărată păcura pentru calorifer, *iar gologani – canci*" (p. 119); „Некоторое время председатель, *как баран*, *смотрел* на ступеньки лестницы, но потом решил *плюнуть на это*"/„Câtva timp președintele *se uită ca îndobitocit* la treptele scării, pe urmă își zise *s-o lase baltă*" (p. 122); „Нет (…), не скажи, это *очень тонкий шаг*. Тут *вся соль* в разоблачении"/„Nu (…), n-ai dreptate! Este *o inițiativă foarte subtilă*. *Tot hazul* va fi dezvăluirea" (p. 127); „*Здравствуйте, я ваша тетя!* – воскликнул Римский"/„*Bonjur!* exclamă Rimski" (p. 128); „дикая петрушка"/„aiureală" (p. 141); „*ни в коей мере* не интересовали"/„nu-l interesau *nici de frică*" (p. 144); „став уж совсем *мрачнее тучи*"/„*negru* la față *ca noaptea*" (p. 145); „И вот тут *прорвало начисто*, и со всех сторон на сцену пошли женщины"/„De aici încolo *se dezlănțuiră patimile* și, din toate părțile, femeile porniră spre scenă" (p. 156); „*А тут еще* кот выскочил к рампе и вдруг *рявкнул* на весь театр человеческим голосом: – Сеанс окончен! Маэстро! *Урежьте марш*!!"/„*Colac peste pupăză*, motanul veni până la rampă, *răcnind*, pe neașteptate, cu glas omenesc: – Reprezentația a luat sfârșit! Maestre! *Trânțește un marș*!" (p. 159); „Воланд может *запорошить глаза* и *человеку похитрее*"/„Woland e în stare *să-l ducă de nas* și pe *unul mai ceva* ca Berlioz" (p. 165); „*И*, наконец, настал час, когда пришлось покинуть *тайный приют* и *выйти в жизнь*"/„În sfârșit, sosise ceasul când trebuia să părăsească *refugiul tainic* și *să iasă în arena vieții*" (p. 173; Cartier: „Și, în fine, veni momentul când a trebuit să părăsească *azilul secret* și *să iasă în viață*", p. 173); „*Не выдержали нервы*, как говорится"/„*Nervii dădură chix*, cum se zice" (p. 184); „стал *белее бумаги*"/„se dădu înapoi *alb ca varul*" (p. 186); „Что означает вся эта *петрушка* с Ялтой?"/ „Ce înseamnă toată *halimaua* aia cu Ialta?" (p. 188); „человек этот – *не подарочек*"/„este *o poamă bună*" (p. 189); „На-те, *взял да и засбоил* ни с того ни с сего!"/„Poftim, nitam-nisam *a început să dea din colț în colț*!" (p. 206); „Начиналась *какая-то чепуха*"/„A început *o adevărată babilonie*" (p. 225); „Вот он, один из этих *штукарей* из Варьете, – послышался грозный голос над *онемевшим бухгалтером*"/„Iată-l pe unul din *panglicarii* Teatrului de varietăți! se auzi o voce amenințătoare deasupra *contabilului care își pierduse graiul*" (p. 238); „и тут же *мелькнула змейкой мысль…*"/„de îndată *îl străfulgeră gândul perfid…*" (p. 243); „Возвращайся немедленно в Киев, – продолжал Азазелло, – сиди там *тише воды, ниже травы* и *ни о каких квартирах в Москве не мечтай*, ясно?"/„Întoarce-te imediat la Kiev, continuă Azazello. *Stai acolo cuminte, nu crâcni și mută-ți gândul*; *n-ai să pupi niciun apartament la Moscova*. Înțeles?" (p. 245); „*С совершенно облегченной душой* Маргарита прилетела в спальню"/„*Cu sufletul ușor ca un fulg*, zbură apoi în dormitor" (p. 283); „Итак, Марго, –

BDD-A30698 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:34 UTC)

продолжал Воланд, *смягчая свой голос*, – чего вы хотите за то, что сегодня *вы были у меня хозяйкой*?"/„Așadar, Margot, urmă Woland, *căutând să dea o rezonanță mai blândă glasului său*, ce vrei drept răsplată pentru că astă-seară, la balul meu, *ai făcut onorurile casei*?" (p. 346); „*Глаза* у Аннушки *полезли на лоб*, когда она развернула сверточек"/„Când îl desfăcu, *rămase cu gura căscată*" (p. 363); „*В голове* у Аннушки *образовалась вьюга*: «*Знать ничего не знаю! Ведать ничего не ведаю*!..»"/„Totul *i se învălmășea în cap*: «*Nici usturoi n-am mâncat, nici gura nu-mi miroase!...*»" (p. 363); „Я нарочно прибрала, чтобы кто не поднял, а то потом *поминай как звали*!"/„dinadins am ridicat-o, să n-o ia careva, că pe urmă – *prinde orbu', scoate-i ochii*!" (p. 364); „Боги! – воскликнул Пилат, – да ведь на вас *нет сухой нитки*!"/„O, zei! exclamă Pilat. Ești *ud până la piele*!" (p. 369); „вечерние тени *играли свою игру*"/„umbrele serii *își țeseau urzeala*" (p. 379; Cartier: „umbrele serii *își jucau jocul*", p. 381); „Известный всей решительно Москве знаменитый театральный администратор *канул как в воду*"/„Celebrul administrator de teatru, cunoscut literalmente de întreaga populație a Moscovei, *dispăruse de parcă l-ar fi înghițit pământul*" (p. 410); „Да, квартира № 50 *пошаливала*, а поделать с этим ничего нельзя было"/„Orice s-ar spune, apartamentul 50 *le dădea de furcă* și nimic nu se putea întreprinde în acest sens" (p. 414); „и тут *понесла околесину* о том, что она не отвечает за домоуправление, которое *завело* на пятом этаже *нечистую силу*, от которой *житья нету*"/„și pe loc *începi să înșire vrute și nevrute*, cum că ea nu răspunde pentru conducerea blocului care *a prăsit* la etajul patru *pe necuratul*, din pricina căruia *nu e chip să trăiască omul liniștit*" (p. 417); „Вообще, шедшие в квартиру № 50 были *снаряжены как следует*"/„În general, cei care se îndreptau spre apartamentul 50 *erau echipați cu tot dichisul*" (p. 419); „*Исключительно чистая работа*, – шепнул один из вошедших"/„*Impecabilă punere în scenă*, șopti unul din cei sosiți" (p. 420); „Уж вы мне верьте, – добавил кот, – *я форменный пророк*"/„Credeți-mă, adăugă motanul, *eu sunt un profet sadea*" (p. 444); „Нам уже понятно, *что вы за гусь*!"/„Știm noi *ce poamă ești*!" (p. 472).

Interpretarea. Pentru a transpune toate nivelurile textului (lexical, semiotic, cultural, stilistic) și a reda *intenția acestuia*, traducătorul trebuie mai întâi să-l interpreteze [1, p. 247]. Interpretarea facilitează înțelegerea textului, iar în consecință, și traducerea adecvată a acestuia. Tehnica interpretării este vizibilă în mai multe secvențe tălmăcite de Natalia Radovici. De exemplu, expresia eliptică *юбилейный голос* („заговорило это лицо *юбилейным голосом*"), după interpretare (*юбилейный голос* = voce cu care se vorbește la festivități), este redată prin *glas solemn* (p. 78), deoarece transpunerea literală – *glas jubiliar* – nu i-ar fi sugerat nimic cititorului. Secvența „Это была *иголочка* беспокойства" a fost asociată de Natalia Radovici cu expresia *a avea un ghimpe la inimă*, de aceea a fost transpusă prin „Era *ghimpele* neliniștii" (p. 121), nu prin „Era *acușorul* neliniștii", așa cum procedează Vsevolod Ciornei (p. 121).

În secvența „Какой там кот? – в злобе закричала девица, – *осел* у нас в филиале сидит, *осел*!", traducătoarea a ținut cont de conotațiile diferite ale cuvântului *осел* în limba rusă și în limba română. În rusă, sensul figurat al termenului *осел* este „глупый, ленивый человек", iar în română, *măgar* este „epitet dat unui om prost, încăpățânat sau obraznic". Întrucât în română există mai multe conotații, misiunea traducătorului era să selecteze un lexem potrivit pentru dezambiguizarea contextului. Astfel, Natalia Radovici optează pentru *bou*: „Ce motan, dom'le? strigă fata în culmea furiei, avem un *bou* la noi la filială, un *bou în toată puterea cuvântului*!" (p. 235), termen ce redă exact conotația semnalată. Vsevolod Ciornei însă traduce *măgar*: „Care motan? strigă cu ciudă duduia, un *măgar* șede în sucursala noastră, un *măgar*!" (p. 236), deformând intenția autorului, deoarece *măgar* sugerează în română, cel mai frecvent, că ar fi vorba despre o persoană obraznică.

Interpretarea și traducerea unor expresii este determinată de context. Astfel, contextul „будут порционные судачки а натюрель. *Виртуозная штука*!" a sugerat versiunea „se va servi șalău-nature. *O capodoperă a artei culinare*!" (p. 68).

Natalia Radovici apelează la interpretare și în alte situații: „*Тесно* мне, – вымолвил Пилат, – *тесно* мне! (…) – Сегодня душно, где-то идет гроза, – отозвался Каифа (…). – Нет, – сказал Пилат, – это не оттого, что душно, а *тесно мне стало с тобой*, Каифа…"/„*Mă înăbuș*, rosti Pilat, *mă înăbuș*! (…) – Astăzi e zăpușeală, undeva s-a dezlănțuit furtuna, observă Caiafa (…). – Nu, zise Pilat, nu zăpușeala e de vină, *mă înăbușă aerul pe care-l respir împreună cu tine*, Caiafa…" (p. 43); „и тут регент *разинул пасть*"/„dirijorul *deschise gura, ca și când s-ar fi pregătit să zbiere*" (p. 59; cf. traducerea de la Cartier: „dirijorul *își căscă botul*", p. 58); „*И* вот *проклятая зелень перед глазами растаяла*, *стали выговариваться слова*, и, главное, Степа кое-что припомнил"/„Și iată că *petele acelea verzi se topiră în fața ochilor* lui Steopa, *cuvintele îi reveniră pe buze* și, mai ales, își aminti câte ceva" (p. 96; versiunea lui Vsevolod Ciornei: „Și iată că *se topi blestemata verdeață din fața ochilor*, *începură a se pronunța cuvintele*, și, principalul, Stiopa își aminti câte ceva", p. 95);

BDD-A30698 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:34 UTC)

„Ба! Никанор Иванович, – заорал *дребезжащим тенором неожиданный гражданин* и, вскочив, приветствовал председателя *насильственным и внезапным рукопожатием*”/„Ian te uită pe cine-mi văd ochii! Nikanor Ivanovici! zbieră *cu glas spart*, *de tenor*, cetățeanul, *apărut nu se știe de unde* și, sărind în picioare, îl salută pe președinte printr-o *strângere de mână neașteptată și smulsă cu forța*” (p. 116; Cartier: „Ia te uită! Nikanor Ivanovici, urlă cu un *tenor zdrăngănitor cetățeanul neașteptat* și, sărind de la masă, îl salută pe președinte printr-o *violentă și subită strângere de mână*”, p. 116); „Она несла в руках отвратительные, *тревожные* желтые *цветы*. (…) *Нехороший цвет*.”/„Purta în brațe un buchet de *flori* galbene oribile, *neliniștitoare*. (…) *O culoare care aduce nenoroc*.” (p. 169); „*Солнце сожгло толпу* и погнало ее обратно”/„*Soarele se abătuse dogoritor peste mulțimea grămădită* și o gonise îndărăt” (p. 211; Cartier: „*Soarele arsese gloata* și o mânase înapoi”, p. 213); „старательный бухгалтер несся в таксомоторе, чтобы нарваться на *самопишущий костюм*”/„sârguinciosul contabil gonea cu un taxi ca să ajungă la *costumul năzdrăvan care știa să scrie*” (p. 238); „Вот и пример, – мысленно говорила Маргарита *тому, кто владел ею*, – почему, собственно, я прогнала этого мужчину? (…) *Почему я выключена из жизни*?”/„Iată, de pildă, urmă în gând Margareta, vorbind cu *cel care-i stăpânea sufletul*. De fapt, de ce l-am alungat pe acest bărbat? (…) *De ce mi-e viața pustie*?” (p. 273; Cartier: „Iată și un exemplu, îi spunea în gând Margarita *celuia care o poseda*, de ce, la o adică, l-am alungat eu pe bărbatul acesta? (…) *De ce sunt deconectată de la viață*?”, p. 274); „*Лунный свет лизнул ее* с правого бока”/„*O rază argintie o mângâia* din dreapta” (p. 285; Vsevolod Ciornei: „*Lumina lunii o linse* din partea dreaptă”, p. 287); „под ногами *блеснула луна*”/„sub picioarele sale *sclipi argintul lunii*” (p. 295; Cartier: „sub picioare *străluci luna*”, p. 297); „*лунный поток кипел* вокруг него”/„*șuvoaiele argintii ale lunii se învolburau* în juru-i” (p. 349; Cartier: „*torentul selenar fierbea* în jurul lor”, p. 351); „кот полез в *лунный столб*”/„motanul se vârî într-un *mănunchi țesut din raze de lună*” (p. 351; Cartier: „motanul se băgă în *stâlpul selenar*”, p. 352); „от ступеней крыльца тянулась к постели *лунная лента*”/„de la treptele intrării spre pat se întindea o *fâșie de raze luminoase*” (p. 390; Cartier: „de la treptele cerdacului până la pat se întindea o *panglică selenară*”, p. 392); „Потом крыши *сменились зеленью*”/„Apoi, în locul acoperișurilor, *apărură grădinile înverzite*” (p. 456; Cartier: „Apoi acoperișurile *se schimbară cu verdeață*”, p. 457); „раскинувшийся за рекою город *с ломаным солнцем* сверкающим в тысячах окон”/„orașul de peste râu, *cu cioburi de soare* scânteind în mii de ferestre” (p. 459); „видит одно и то же – *лунную дорогу*”/„visează mereu același vis: *un drum argintat de lună*” (p. 466; Cartier: „visează unul și același lucru – un *drum selenar*”, p. 469); „эхо *запрыгало по безлюдным и безлесым горам*”/„ecoul *se rostogoli* peste *munții goliși și pustii*” (p. 467; Cartier: „ecoul *prinse a sări* prin *munții fără păduri și fără oameni*”, p. 470); „Слушай *беззвучие*, – говорила Маргарита мастеру”/„Ascultă *glasul tăcerii*, îl rugă Margareta pe maestru” (p. 469); „Чего я испугался, *старый осел*!”/„De ce m-am speriat, *tont bătrân* ce sunt!” (p. 482; Cartier: „De ce m-am speriat, *măgar bătrân* ce sunt!”, p. 486); „*Извлечение* мастера”/„*Eliberarea* maestrului” (Cartier: „*Extragerea* maestrului”, titlu de capitol).

Echivalența semnificației în traducere, pe lângă interpretare, este în relație cu alte două fenomene: sinonimia și fidelitatea stilistică. În traducerea literară, experiența și măiestria traducătorului determină selectarea celui mai potrivit cuvânt dintr-o serie sinonimică în calitate de echivalent al unui termen din textul-sursă. Traducătorul trebuie să țină seama de registrul stilistic al textului, de vechimea sau noutatea termenului, de circulația geografică și socială a acestuia, de apartenența termenului la lexicul cult, popular sau regional etc.

Din această perspectivă, versiunea în română a romanului în discuție semnată de Natalia Radovici conține numeroase exemple de alegere a sinonimului potrivit registrului stilistic: „траурный плащ, подбитый *огненной материей*”/„mantie îndoliată, căptușită cu *un material purpuriu*” (p. 249; în versiunea lui Vsevolod Ciornei: „pelerină de doliu, căptușită cu *material de foc*”, p. 250); „*Приближенные* утверждают, что это ревматизм, – говорил Воланд”/„*Sfetnicii apropiați* afirmă că este vorba de reumatism, spunea Woland” (p. 317; Cartier: „*Anturajul* afirmă că e reumatism, spunea Woland”, p. 319); „Я пойду вперед, – продолжала Низа, – но ты не иди по моим пятам, а *отделись от меня*. (…) Когда перейдешь *поток*…”/„Voi pleca înainte, continuă Niza, dar tu să nu vii îndată după mine. *Mai adastă*. (…) Când ai să treci peste *râuleț*…” (p. 385; Cartier: „Eu plec înainte, continuă Niza, dar tu să nu mergi în urma mea, ci *distanțează-te de mine*. (…) Când vei trece de *torent*…”, p. 387); „Это *интересно, интересно*…”/„*Demn de luat aminte*, *demn de luat aminte*…” (p. 397); „Воланд подозвал к себе Азазелло и *приказал* ему: – Лети к ним и все *устрой*.”/„Woland îi făcu semn lui Azazello să se apropie și-i *porunci*: – Zboară la ei și *rânduiește* totul.” (p. 442); „*Распоряжений никаких не будет* – вы исполнили все, что могли”/„*Nu am de dat nicio poruncă*. Ați făcut tot ce s-a putut” (p. 444).

BDD-A30698 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:34 UTC)

Explicitarea. Umberto Eco, în lucrarea sa *A spune cam același lucru*, îi avertizează pe traducători că nu trebuie nici să sărăcească, dar nici să îmbogățească excesiv textul unui autor. În același timp, semioticianul italian recunoaște: „Uneori suntem furați de ispita de-a spune mai multe, nu numai fiindcă textul original e de neînțeles, ci și pentru că ne considerăm obligați să subliniem o opoziție de concepte, strategică în desfășurarea povestirii" [1, p. 107]. Astfel, în unele situații, traducătorul „spune mai multe" decât originalul, recurgând la tehnica explicitării.

În versiunea română a romanului *Maestrul și Margareta* semnată de Natalia Radovici am identificat o serie de explicitări, justificate fie prin intenția de clarificare a textului auctorial, fie prin nevoia de a găsi mijloace de expresie care „*trebuie să producă același efect pe care-l viza originalul*" [1, p. 79; subl. aut.].

Explicitarea este în relație strânsă cu interpretarea textului, vădind măiestria traducătorului, cf.: „В тот час, когда уж, кажется, и *сил не было дышать* (…), – *никто не пришел под липы*, никто не сел на скамейку, *пуста была аллея*"/„La ceasul acela, când *abia mai puteai răsufla de zăpușeală* (…), *nimeni nu poposea sub umbra teilor*, nimeni nu ședea pe vreo bancă; *de la un capăt la altul aleea era pustie*" (p. 8); „Жизнь Берлиоза складывалась так, что к *необыкновенным явлениям* он не привык"/„Berlioz dusese o viață care nu-l deprinsese cu *fenomene neființi, ieșite din comun*" (p. 9); „Словом – *иностранец*"/„într-un cuvânt, *un străin, om de pe alte meleaguri*" (p. 11); „Жены нет? – почему-то тоскливо спросил Пилат, не понимая, что с ним происходит. – Нет, *я один*."/„Nevastă ai? întrebă apoi Pilat, melancolic, fără să înțeleagă ce-i cu el. – Nu, *sunt singur, nu am pe nimeni*." (p. 37); „если с этой минуты ты произнесешь хотя бы одно слово, заговоришь с кем-нибудь, *берегись меня*!"/„dacă din clipa asta mai scoți un singur cuvânt, dacă mai vorbești cu cineva, atunci *păzește-te de mânia mea*!" (p. 38); „Все та же *непонятная тоска*, что уже приходила на балконе, пронизала все его существо"/„Aceeași *mâhnire inexplicabilă*, aceeași *întristare adâncă* ce-l mai cuprinsese pe când șezuse în balcon îi străbătea acum întreaga ființă" (p. 42); „Умеешь ты жить, Амвросий! – *со вздохом* отвечал (…) Фока"/„Știi să trăiești, Ambrozie! răspunse cu un *oftat admirativ* Foka" (p. 68); „Ах так?! – *дико и затравленно озираясь*, произнес Иван"/„Așa, vasăzică? rosti Ivan, *aruncând în jur uitături de fiară încolțită*" (p. 86); „Проглотив слюну, Никанор Иванович *заворчал, как пес*"/„Înghițindu-și saliva, Nikanor Ivanovici *mârâi ca un dulău morocănos*" (p. 123); „Римский стукнул себя кулаком по голове, *плюнул* и отскочил от окна"/„Rimski își dădu un pumn în cap, *scuipă cu năduf* și se îndepărtă iute de fereastră" (p. 186); „Лжедмитрий, – *сказал* Варенуха"/„Falsul Dimitrie! *făcu haz de necaz* Varionuha" (p. 128); „шумно катилась в подворотню *вода*"/„se rostogoleau cu zgomot în gang *șuvoaie năvalnice*" (p. 173; cf. versiunea lui Vsevolod Ciornei: „*apa* se cotilea gălăgios în curte", p. 173); „Слава богу! Нашелся хоть один храбрый! *Все разбежались*, все предали!"/„Slavă Domnului! Bine că s-a găsit totuși un om curajos! *Toți au luat-o care încotro, ca potârnichile*, toți l-au trădat!" (p. 230); „*Заглянув угасающим глазом* за арку, где в какой-то явной передней дожидались три человека…"/„*Aruncând o privire stinsă ca de muribund* pe sub arcadă și văzând că în încăperea ce putea fi numită camera de așteptare ședeau trei pacienți…" (p. 258); „надпись (…) заставила Маргариту испустить *хищный задушенный вопль*"/„inscripția (…) o făcu pe Margareta să scoată *un țipăt înăbușit de fiară*" (p. 289); „Так вот-с: мессир холост, как вы, конечно, сами понимаете. Но нужна *хозяйка*, – Коровьев развел руками, – согласитесь сами, без *хозяйки*…"/„Așadar, messire este celibatar, după cum vă dați seama, desigur. Dar are nevoie de o *stăpână a casei*, de o *amfitrioană* – Koroviev făcu un gest de neputință – recunoașteți și dumneavoastră că fără *amfitrioană*…" (p. 308); „*монашески шептала* Тофана"/„șopti Tofana *pe un ton sfielnic de călugăriță*" (p. 327; Cartier: „*șoptea călugărește* Tofana", p. 329); „В капителях колонн, когда погасало электричество, загорались мириады светляков, а в воздухе плыли *болотные огни*"/„În capitelurile coloanelor, pe măsură ce se stingea lumina electrică, se aprindeau miliarde de licurici, iar în văzduh pluteau *lumini înnegurate de mlaștină*" (p. 333; Cartier: *lumini de mlaștină*, p. 334); „Тогда Могарыча перевернуло кверху ногами и *вынесло из спальни* Воланда через открытое окно"/„Atunci Mogarâci se întoarse în văzduh cu picioarele în sus și, *purtat de o forță nevăzută*, ieși din dormitorul lui Woland prin fereastra deschisă" (p. 354); „человек в капюшоне (…) *подняв руку*, сказал…"/„omul cu glugă (…) *ridicându-și mâna în chip de salut*, rosti…" (p. 369); „Ах, мессир, можно ли променять холостую свободу на *тягостное ярмо*!"/„Ah, messire, cum poți să schimbi libertatea de holtei pe *jugul greu de om însurat*!" (p. 444); „Вот видишь, видишь, *нас не оставляют*!"/„Vezi, *nu ne lasă, se interesează de noi*!" (p. 450); „Зачем вы меня тревожите, Азазелло? – спросила Маргарита, – *как-нибудь*!"/„De ce îmi dai emoții, Azazello? îl întrebă Margareta. *Cumva o să trăim noi*!" (p. 451).

În intenția de a produce același efect pe care îl viza originalul și a reda structurile textului în profunzime, traducătoarea uneori pare să „spună mai mult": „В

BDD-A30698 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:34 UTC)

саду *было тихо*"/„În grădină *stăruia o tăcere adâncă*" (p. 39); „Майское солнце *светило нам*"/„Soarele de mai *ne zâmbea*" (p. 171); „Ураган *терзал* сад"/„Uraganul *devasta cu furie* grădina" (p. 367), însă în unele cazuri poetizează exagerat expresiile exacte ale autorului: „На дверях первой же комнаты в этом верхнем этаже *виднелась крупная надпись* «Рыбно-дачная секция»"/„La etaj, pe prima ușă *se lăfăia o inscripție cât toate zilele*: «Secția Pescari – Vilegiaturiști»" (p. 67); „Здесь *стояли* шкафы и стеклянные шкафики…"/„Aici *tronau* dulapuri și dulăpioare de sticlă…" (p. 106); „золотые часы с цепочкой, которые до этого *были* у финдиректора в жилетном кармане"/„ceasul de aur cu lanț al directorului financiar, ceas care până atunci *sălășluise* în buzunarul vestei lui Rimski" (p. 146); „В окне уже *была ночь*"/„De afară, *noaptea se uita pe fereastră*" (p. 262).

În traducerea literară, se utilizează și alte tehnici de adaptare pragmatică la nivel lexical, cum ar fi:

▪ **generalizarea**: „Стой! Да это *червонцы*!"/„Stai! Apăi, ăștia-s *bani*!" (p. 150; în perioada țaristă, *червонец* desemna o monedă de aur, iar în anii '30, când are loc acțiunea romanului, termenul numea o bancnotă de zece ruble, însă în contextul scenei descrise, important era să se sugereze ideea că „ploua cu bani", nu neapărat cu bancnote de zece ruble); „Так поражает молния, так поражает *финский нож*!/„Astfel lovește fulgerul, și tot așa *pumnalul*!" (p. 170); „*И раскосые монгольские глаза*, и лица белые и черные сделались безразличными"/„Atât *chipurile mongole*, cât și chipurile albe și cele negre deveniră indiferente" (p. 331); „Даже в наступавших грозовых сумерках видно было, как исчезало ее *временное ведьмино косоглазие* и жестокость и буйность черт"/„Până și în penumbra amurgului dinainte de furtună se vedea cum dispare treptat *aerul ei de vrăjitoare*, cruzimea trăsăturilor" (p. 453);

▪ **specificarea**: „Аннушка спрятала *находку* за пазуху"/„Vârî *bocceluța* în sân" (p. 363; *находка* este un termen general, iar *bocceluță* – unul concret);

▪ **omisunea**: „Вожатая рванула *электрический* тормоз"/„Vătmăniţa *frână cu disperare*" (p. 56; s-a omis termenul *электрический*, dar s-a compensat prin *(frână) cu disperare*); „О чем, товарищи, разговор! – возражал новый Иван *ветхому, прежнему Ивану*"/„Ce să vorbim, tovarăși! obiectă Ivan cel nou, *la spusele celuilalt*" (p. 142); „Зал *облегченно шевельнулся*"/„Prin sală *trecu un freamăt*" (p. 149); „Каждый год, лишь только наступает весеннее *праздничное полнолуние*…"/„În fiecare an, primăvara, *pe lună plină*…" (p. 480); „обнаружилась другая статья, где автор ее предполагал ударить, и крепко ударить, по Пилатчине и тому *богомазу*, который вздумал протащить (опять это проклятое слово!) ее в печать"/„apăru un articol (…) în care autorul cerea să se lovească și să se lovească tare în «pilatism» și în *cel* care și-a pus în gând să-l strecoare (din nou același cuvânt afurisit) în presă" (p. 175; *богомаз* înseamnă „iconar", adică pictor de icoane, mai frecvent „iconar prost", însă Bulgakov îl utilizează în context cu sensul de „proslăvitor al lui Dumnezeu"; traducătoarea a decis să omită termenul, ceea ce nu afectează mesajul integral al secvenței).

În acest context, se impune discuția despre pierderile și câștigurile inerente unei traduceri literare. În unele situații, traducătorii se confruntă cu blocaje de transfer, în special în cazul unor cultureme (cuvinte-realități) sau al jocurilor de cuvinte, și atunci fie omit termenii-problemă, fie recurg la note de subsol.

Fraza „Разве я похож на *юного бродячего юродивого*, которого сегодня казнят?" conține un lexem specific: *юродивый*, care înseamnă „ciudat", „smintit", dar și „omul lui Dumnezeu", „nebun întru Hristos". Natalia Radovici transpune secvența astfel: „Semăn eu oare cu *băiețandrul* care astăzi va fi executat?" (p. 43), în care s-au omis și *юродивый*, și *бродячий* „pribeag, hoinar", ceea ce constituie o pierdere. Vsevolod Ciornei este mai aproape de original: „Semăn eu oare cu *țicnitul june vagabond* care va fi executat azi?" (p. 42), însă aici distonează din punct de vedere stilistic *june*, cuvânt învechit și familiar care desemnează un tânăr. Fiind vorba despre Yeshua (Hristos), nu se putea folosi expresia „nebun întru Hristos", dar nici „omul lui Dumnezeu", pentru că replica îi aparține lui Pilat, care credea în zei, nu într-un Dumnezeu unic.

Constatăm o pierdere și în transpunerea expresiei „какие-то *бродячие фантазеры*" prin „niște *vânzători nomazi*" (p. 394); Vsevolod Ciornei traduce adecvat: „niște *visători vagabonzi*" (p. 396). În comparația „Он полз медленно, как *гусеница*" (este vorba despre tren), Natalia Radovici alege un echivalent nepotrivit: „Se târa încet, ca o *șenilă*" (p. 297), în loc de *omidă*.

Dintre tehnicile de adaptare pragmatică la nivelul propoziției, menționăm:

▪ **substituția:** „А жаль! – отозвался *задира*-поэт."/„Păcat! replică *arțăgos* poetul." (p. 15; substantivul *задира* a fost substituit prin adverbul *arțăgos*); „Но нет, нет! *Лгут обольстители-мистики*, никаких Караибских морей нет на свете…"/„Dar nu-i adevărat, nu, nu! *Sunt minciunile unor mistici care caută să te ademenească!* Nu există pe lume nicio Mare a Caraibilor…" (p. 74; verbul *лгут* a fost substituit prin substantivul *minciuni*, iar substantivul *обольстители* a fost desfășurat într-o atributivă);

▪ **transpunerea:** „В полутьме что-то *тускло отсвечивало*"/„În penumbră *desluși un reflex tulburiu*" (p. 91);

BDD-A30698 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:34 UTC)

▪ **integrarea:** „До чрезвычайно обострившегося слуха финдиректора вдруг донеслась отчетливая милицейская трель. Сама по себе она уж никогда не сулит ничего приятного.”/„Deodată, auzul încordat la culme al lui Rimski înregistră trilul limpede al unui milițian, care, la drept vorbind, nu prevestește niciodată ceva bun.” (p. 185); „Квартира в Москве? Это серьезно.”/„O locuință la Moscova nu e de lepădat!” (p. 240); „Так вот, как и было сказано, дело тянулось таким образом до субботнего рассвета. Тут прибавились новые и очень интересные данные.”/„Așadar, după cum am mai spus, lucrurile au durat în felul acesta până în zorii zilei de sâmbătă, când s-au adăugat date noi și foarte interesante.” (p. 414);

▪ **fragmentarea:** „Ах, как я взволновалась, когда этот барон упал, – говорила Маргарита, по-видимому, до сих пор переживая убийство, которое она видела впервые в жизни.”/„Ah, ce tulburată am fost când l-am văzut prăbușindu-se! urmă ea, aflându-se, pesemne, încă sub impresia asasinatului. Pentru prima oară în viața ei asistase la o crimă!” (p. 342);

▪ **modificarea topicii:** „Да, благодарного слушателя получил Иван Николаевич в лице таинственного похитителя ключей!”/„Da, misteriosul hoț de chei era pentru Ivan Nikolaevici un auditor ideal.” (p. 163); „У меня кружится голова от всех этих непонятностей”/„Simt că toate aceste lucruri, pe care nu le înțeleg, mă amețesc” (p. 279); „Поразительные травы оставила в наследство поганая старушка, моя бабушка!”/„Bătrânica afurisită, bunică-mea, mi-a lăsat drept moștenire niște ierburi uimitoare!” (p. 317); „Воланд перестал быть видим во мгле.”/„În pâcla ce se lăsase, Woland nu se mai vedea.” (p. 445).

În concluzie, susținem că din analiza efectuată rezultă justețea ipotezei lui Benveniste [3: 228]: traducem idei, nu cuvinte, de aceea în traducerea literară literalismul reprezintă o strategie nerecomandabilă. Se va tinde spre fidelitatea semantică, obținută prin diverse tehnici și strategii de traducere.

BIBLIOGRAFIE

1. Eco U. A spune cam același lucru. Iași: Polirom, 2008. 400 p.

2. Druță Inga. Cultural mediation strategies and techniques in the Romanian versions of the novel The Magister and Margareta by Mihail Bulgakov. In: Identity and Dialogue in the Era of Globalization. Târgu-Mureș: Arhipelag XXI Press, 2019, p. 52-56.

3. Benveniste É. Problèmes de linguistique générale II. Paris: Gallimard, 1974. 288 p.

Surse

Bulgakov, Mihail. Maestrul și Margarita. Chișinău: Cartier, 2002 (trad. Vsevolod Ciornei).

Bulgakov, Mihail. Maestrul și Margareta. Iași: Polirom, 2014 (trad. Natalia Radovici).

Andrei Mudrea. *Răpirea Europei.* 2014, t. a. p. 100 × 240 cm

BDD-A30698 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:34 UTC)